

education

Department:
Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

KEREITE 12

SETSWANA PUO YA GAE (HL)

PAMPIRI YA NTLHA (P1)

FEBRUARY/MARCH 2009

MADUO: 70

NAKO: 2 diura

Pampiri e, e na le ditsebe di le 10.

DITAELO

1. Pampiri e, e arogantswe ka dikarolo di le THARO e leng A, B le C:

KAROLO YA A:	TEKATLHALOGANYO	(30)
KAROLO YA B:	TSHOSOBANYO	(10)
KAROLO YA C:	TIRISO YA PUO	(30)
2. Araba dipotso TSOTLHE.
3. Karolo nngwe le nngwe e simololwe mo tsebeng e ntšhwa, mme kwa bokhutlong jwa karolo moithuti a thalele.
4. Tlogela mola mo magareng a dikarabo tsa gago.
5. Kwala sentle ka mokwalo o o buisegang.
6. Tlhokomela mopeleto le popego ya dipolelo.

KAROLO YA A: TEKATLHALOGANYO**POTSO 1****1.1 Buisa temana e e latelang, mme morago o arabe dipotso.**

Motesela o ne a itima go ja le go nwa a romelela batsadi ba gagwe madi kgwedi le kgwedi. Balekane ba gagwe ba ne ba ja mokaaragana, ba ikakga le botshelo, fa ena a iphetotse korwe pele ga nako. Go nna mo hosetele ya barutwana, a nna le badirammogo le ena, morolo o mosesane, go ne ga mo thusa e le ruri. O ne a itshelela bonolo jaaka barutwana mo tirisong ya madi le dintsanantsana tsa botshelo. E ne e re fa kgwedi e fela, nako ya tlhanaselo ya makawana a a dirang, o mo fitlhele a itotleletse mo kamotshaneng ya gagwe a dira tiro ya dibuka. Balekane ba gagwe, bo-o-ka-se-mphetse fa ba amogetse dituelo, ba ne ba palama dithaba ka monate, nno e se nno, tshetsana ya baoki le barutabana ba tikologo eo e gatana melala. "Mathaka ano a lesego ka go lebega ba itshelela, go se sepe kana ope kwa magaeng a bona yo ba mo tshwenyegelang kana a ba tshwenyang." Motesela o ne a bua mo pelong fa a ntse a lepile botshelo jwa bona. E ne ya re e ntse e le ena a bona fa go iteba o le esi go isa motho tshenyegong.

Mongwe wa badirammogo nae, Mogami, o ne a ya go adima madi mo go ena kgwedigare nngwe. "Monna Motesela, ke tlhokega kwa gae kwa Moruleng ka potlako mme ga ke na madi. Mathaka a ke tshelang nao a ntlhanolela mabogo, ga go ope yo o ka nkadimang, ke solofela fa o tla nthusa ka ga o mo dilong tse di re jelang madi tse." "Nna ke ntse ke ithaya ke re lona lo lesego ga lo na molomo o lo o fepang, lo diiphepi. Le tuelo ke ntse ke re ya lona e botoka ka ga lo a bolo go dira. Nna ke tla e tsaya kae motho wa batho o mpona ke le mošwa mo tirong." Mogami o ne a tlhalosa fa kokoagwe, mmelegammaagwe, ena yo o mo godisitseng ka e le lesiela, a bobola mo botshelo jwa gagwe bo lwelwang le badimo. Motesela o ne a mo adima madi, a bo a mo tsamaisa tsela go ya gae. Ditsala tsa ga Mogami tsa mokaaragana di ne di le kgakala nae.

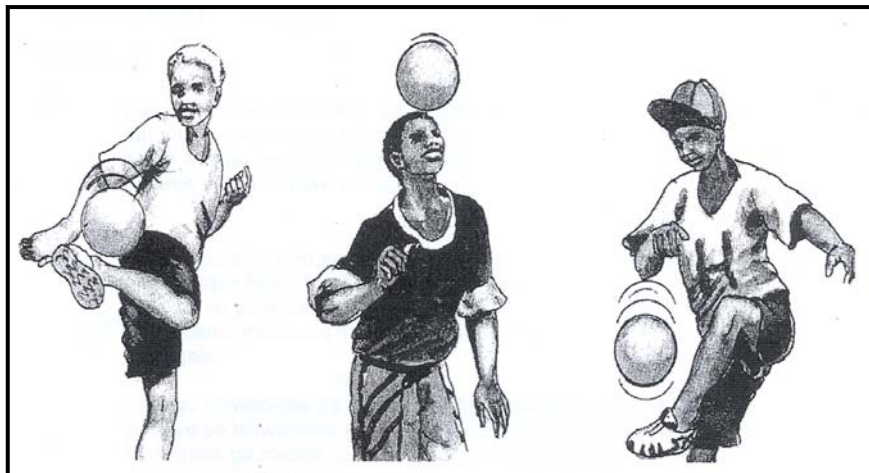
Motesela o ne a ntse a itshwere molomo fa a kapa ka tsebe go tswa ka mo kamoreng. "Ngwanangwanaka, o ntatlhelang ke go godisitse ka mathata. Nna ke ntse ke re o tla mpoloka ntekwane ke a ikakela. Dikgongwana tsa me tsa bofelo o itse fa ke na ka di rekisa go go tsenya sekolo, tsona dikgongwana tse di ka bong di njesa, di nkalafisa. Gompiano ke latlhegile jaaka tau ya motsofe." Mosadimogolo o ne a lela ga go di tsholola fa Mogami a tswa a tsena mo phaposing e Motesela a neng a dutse mo go yona. O ne a se na puo fa e se go lomagantsha meno. "Mogami, ke utlwile le fa go ne go sa bolelelwe nna, mme ke ikutlwa ke gapeletsega go e arabela le fa e se ya me. Tlhokomela mosadimogolo, tlhokomela legae leno la gaeno. Bona gore le ntse jang! Botshelo jo lo bo tshelang kwa yunibesiting ga bo monate, bo bosula fa jaanong ke bona legae la gago." Mogami o ne a o tlhoka a o rwele, molomo, a tuulala jaaka moloi a tshwaregile.

[Mosekaphofu, JE Setshedi]

DIPOTSO:

- 1.1.1 Go tewa eng fa go twe Motesela o ne a iphetotse korwe? (1)
- 1.1.2 Go ya ka wena, a mokgwa o Motesela o neng a tshela ka ona o siame? Tshegetsa ka lebaka. (2)
- 1.1.3 Ke ka ntlha ya eng fa balekane ba ga Motesela ba ne ba bidiwa bo-o-ka-se-mphetse? (2)
- 1.1.4 Go ikakga le botshelo ke go dira eng? (1)
- 1.1.5 Ke dilo dife tse bo-o-ka-se-mphetse ba neng ba itsiwe ka tsona? Naya di le pedi fela. (2)
- 1.1.6 Mogami o godisitswe ke mang? (1)
- 1.1.7 Segalo se se dirisitsweng ke Motesela mo mmuisanong wa gagwe le Mogami se senola maikutlo afe? Tshegetsa karabo ka lebaka. (3)
- 1.1.8 Fa o bona, a Mogami o tla siamelwa ke dilo mo khularong ya ga nkokoaagwe? Tshegetsa karabo ya gago. (3)

1.2 Leba setshwantsho se se latelang, mme morago o arabe dipotso.

[Focus on Life Orientation, KA Maponyane le ba bangwe]

DIPOTSO:

- 1.2.1 Naya setshwantsho se se fa godimo setlhogo. (1)
- 1.2.2 Tshegetsa karabo ya gago e e mo go 1.2.1 ka lebaka. (2)
- 1.2.3 A setshwantsho se, se tserwe motshwantshi a le gaufi kgotsa a le kgakala le se a se tshwantshang? Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka. (3)

- 1.2.4 Fa mosola o le mongwe wa go nna le seabe mo metshamekong. (2)
- 1.2.5 O lebile setshwantsho se, tthalosa gore go tlile go diragala eng mo Aforika Borwa ka ngwaga wa 2010? (2)
- 1.2.6 Fa o bona tiragalo ya 2010 mo Aforika Borwa e tlile go ama ikonomi jang? (2)
- 1.2.7 A motshameko wa kgwele ya dinao ke wa basimane fela? Tshegetsa karabo ka lebaka. (3)

PALOGOTLHE YA KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: TSHOSOBANYO**POTSO 2**

Buisa tema e e latelang ka kelotlhoko, mme morago o e sosobanye ka temana e e ka nnang le dintlha di le lesome ka mafoko a gago, mme bokao bo sa fetoge. Netefatsa gore o akareditse dintlhakgolo le molaetsa wa yona. Boleele e nne mafoko a a kana ka 80 – 90.

Selo se pula ke selo se se botlhokwa mo botshelong jwa lobopo lotlhe. Ga go gakgamatse Batswana ba a tle ba e tsatsanke ka maele a a farologaneng. Ba a tle ba re yone ke madiramaswe madiradintle, maru ga se pula, mosi ke ona molelo; moroka o sita ka pula, ba tloge ba re, mosele wa pula o epiwa go sa le gale.

Fela go tshwanetse ga itsiwe gore fa Ramasedi a gopola lobopo lwa gagwe, sengwe se tshwanetse go bo se dirilwe gore pula e ne. Mme Batswana ka go farologana ga merafe ya bona fela jaaka ditšhaba tse dingwe mo Aforika ba a tle ba e rapelele ka tsela tse di farologaneng, fa boreaitse, a ga se bo-nka-e-nesa, le bone ba na le ga bone go bona gore Modimo Mothatayotlhe o gopola lobopo lwa gagwe.

Kwa Mochudi, Bakgatla bone ba tswa gooLowe ba dumela mo sekereseteng. "Re ne re bitsa morafe kwa kgotleng, re bo re rapela fela thata, mme pula e ne," go bua Kgosi Lentswe II wa Bakgatla. Kgosi Lentswe a re ga go na sepe se ba se dirang kwa ntle ga go rapela fela.

Kgosi Church Seipone wa Kang ene a re go ne go epiwa ditlhare tse di lebaneng, di tsenngwe mo metsing, mme go bidiwe bomme ba ba senyegetsweng ba segiwe ka magare ba bo ba tlhapiwa ka one metsi a. Kgosi a re bomme ba ne ba segwa gore madi a a tswang mo go bone a tlhakane le one metsi a, a tsewe ke batho ba go dumelwang fa ba se na dilabe dipe, ba a gase ka naga kwa matsheng, kwa diruiwa di swetseng teng, go tlogeng foo pula e tla na matsorotsoro.

Kwa Moshupa, kwa kgotleng ya Jerusalema go na le monna mongwe o bidiwa Rre Kefitlhile Nkgwang yo a boletseng fa mo go ene go nesa pula e se sepe fela se se thata. Ka e le ngaka ya Setswana o ne a bua a sa kgale mathe gore nako nngwe le nngwe e a ka rebolwang gore a nese pula, o tla tsaya ditlhare tsa gagwe a dire jaaka go tshwanetswe, mme seo ga se ka ke sa mo tsaya nako.

[Kutlwano, Sedimonthole 2006]

KAROLO YA C: TIRISO YA PUO**POTSO 3**

3.1 Buisa temana e e latelang, mme morago o arabe dipotso.

Go botlhokwa thata gore mokgweetsi a nne le taolo yotlhe ya sejanaga sa gagwe. Go le gantsi bapagami ba ka dirisa mokgweetsi diphoso mo tseleng. Jaaka bapagami ba dithekisi ba ba batlang go fologa gaufi le fa ba yang teng, go sa kgathalesege gore lefelo leo ke le le letlelelang sejanaga go ema mo go lona kgotsa nnyaya. Motho wa teng o bolela gore o duetse mme ka jalo mokgweetsi o tshwanetse go dira se se batliwang ke ena, ga a na sepe le gore se se mo molaong kgotsa nnyaya. Ba bangwe ba tsoga motshegare mme ba batle gore bakgweetsi ba kgweetse ka lebelo le le kwa godimo ka gonne ba sa batle go nna thari kwa tirong. Mokgweetsi o tshwanetse go latela melao ya tsela ka dinako tsotlhe. A se ke a letlelela bapagami go mo laola.

Motho o ka akanya gore botlhe ba ba kgweetsang mo ditseleng ke ba ba itseng, fela ga go jalo. Bangwe ba ithutile go kgweetsa, ga ba na makwalo a go kgweetsa, ba lekile fela ba paletswe ke go a bona ka ntlha ya go dira diphoso tse di ba paledisang go a bona. Go le jalo motho wa teng o ipoleletse gore o itse go kgweetsa mme ga a tle go palelwa ke go ya mo a batlang ka ntlha ya pampitshana eo. Puso e tsentse molao o o pateletsang barekisi ba dijanaga go batla makwalo a go kgweetsa pele ba go rekisetsa sejanaga, fela se se bonala se sa thuse sepe ka gonne batho ba bangwe ba kopa ditsala le ba losika ba ba nang le makwalo a go kgweetsa go ba rekela dijanaga ka maina a bona. Fa ba fetsa go di reka ba di neela batho bale ba ba se nang makwalo a go kgweetsa mme ba leba kwa ditseleng tsa rona. Batho ba ba thusang ba bangwe go reka dijanaga le bona ba tlhoka maikarabelo ka gonne batho bao ga ba ye go kgweetsa ba le bangwe mo mebileng, diphoso tse ba di dirang ke tse di amang matshelo a batho ba bangwe. Ba bangwe ba reka dijanaga mo bathong ba poraefete mme bao ga ba na sepe le makwalo a go kgweetsa, se ba se lebileng ke go bona madi. Fa rotlhe re ka amogela maikarabelo a se se diragalang mo ditseleng tsa rona, re ka bona dikotsi di fokotsega thata.

[Setswana Tota, ME Serobatse]

3.1.1 Dirisa leina "bakgweetsi" mo dipolelong tse o di itlhametseng jaaka:

(a) Lelatlhelwa. (1)

(b) Sedirwa. (1)

- 3.1.2 Bolela gore maemedi a a thaletsweng mo dipolelong tse di latelang a dirisitswe jang?
- (a) Batho ba ba thusang ba bangwe go reka dijanaga le bona ba tlhoka maikarabelo. (1)
- (b) Ba leba kwa ditseleng tsa rona. (1)
- 3.1.3 Tlhalosa gore dikarolopuo tse di latelang di dira tiro efe go ya ka moo di dirisitsweng ka teng mo temaneng.
- (a) Gaufi. (1)
- (b) Motshegare. (1)
- 3.1.4 Nopola letlhophi mo temaneng o bo o le dirise mo polelong e o itlhametseng yona. (2)
- 3.1.5 Dirisa makwalwatshwano a a latelang mo dipolelong go bontsha gore a ka nna le bokao jo bo farologaneng le jo bo mo temaneng.
- (a) Thari. (1)
- (b) Rona. (1)

3.2 Buisa temana e e latelang, mme morago o arabe dipotso.

Matene e ne e le motho fela yo o ka se kitlang o mo gadima gabedi. Kwa ntle ga dipopego tse di maswe, motho wa batho o ne a itswela mo lelapeng le le dikobo di magetleng. A apara matlhaaletswe a a tswapogileng, kwa maotong a latlhela masutlha. E le yona gopane ya moikapari.

Ebu, kana mmangwana o tshwara thipa ka fa bogaleng! Mosadimogolo mmaagwe a mo fatela jaaka kgogo e fatela ditsuane. A mo toutela letsatsi le letsatsi gore moremogolo go betlwa wa taola, wa motho o a ipetla. Ka Modimo o sa je nkabo, a kgona go falola lokwalo lwa borutabana.

Mmaagwe fa a utlwa mafoko a a monate a, a mmiletsa mo ntlwaneng ya boapeelo, a mo raya a re: "Ngwanaka, badimo ba re arabile. Ke kopa gore o se ke wa lebala mo o tswang. O itshware sentle, o tla atlaganelwa ke dipaka. "A atla morwaagwe, matlho a gagwe a farafferwe ke dikeledi.

Tiro ya borutabana e ne e mo natefela. Dingwaga di le tlhano tse o di ntseng mo sekolong sa Surumane di le tswina jaaka dinotshe. A dira tiro ka matsetseleko, a rata bana le bona ba mo rata. E le motho wa batho.

[Dintelo, DS Matjila le EM Makhele]

- 3.2.1 Nopola letlhaodi mo temaneng o bo o le dirise mo polelong e o itlhametseng yona. (2)

- 3.2.2 Dirisa malatlhelwa a a latelang mo dipolelong tse o di itlhametseng. (1)
- (a) Ebu! (1)
- (b) Ngwanaka! (1)
- 3.2.3 A o dumelana le ntlha ya gore seane se, "Mmangwana o tshwara thipa ka fa bogaleng", se sekametse mo letlhakoreng le le lengwe? Tshegetsa karabo ka lebaka. (3)
- 3.2.4 Nopola motlhalana o o lopang theetso go tswa mo temaneng. (1)
- 3.2.5 Naya maina a dikapuo tse di latelang:
- (a) Mosadimogolo mmaagwe o ne a mo fatela jaaka kgogo e fatela ditsuane. (1)
- (b) E le yona gopane ya moikapari. (1)
- 3.2.6 Tlhalosa diane tse di latelang:
- (a) Mmangwana o tshwara thipa ka fa bogaleng. (1)
- (b) Moremogolo go betlwa wa taola wa motho o a ipetla. (1)
- [22]

POTSO 4

Leba setshwantsho se se latelang, mme morago o arabe dipotso.

[Segarona, EE Pooe le ba bangwe]

- 4.1 Ke ka ntlha ya eng fa setlhogo sa setshwantsho se, se kwadilwe ka ditlhaka tse dikgolo? (1)

- 4.2 A diphousetara tse di mo setshwantshong di tsamaelana le setlhogo? (3)
Tlhalosa karabo ya gago.
- 4.3 A mola wa setlhogo o o reng "Babeteledi ba bana ba bolawe" ke ntlha kgotsa (2)
kakanyo? Tshegetsa karabo ka lebaka.
- 4.4 Phousetara ya bofelo e e reng "thuto mo setšhabeng" e kaya eng? (2)
[8]

PALOGOTLHE YA KAROLO YA C: 30

PALOGOTLHE: 70